

İÇİNDEKİLER

YEDİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	11
KISALTMALAR VE SEMBOLLER	13
I. DİLLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	15
1. Dil Nedir?.....	15
2. Dillerin Kökeni.....	17
3. Dil Ne Zaman Edinilir?.....	19
4. Bazı Diller Diğerlerinden Daha Gelişmiş midir?.....	19
5. Dillerin Sınırları Var mıdır?.....	20
6. Dil Türleri.....	20
6.1. Standart Dil.....	21
6.2. Standart Dil Olarak Türkçe.....	24
6.3. Ağızlar.....	26
6.4. Sosyal Ağızlar.....	28
6.4.1. Meslek.....	28
6.4.2. Sosyal Statü.....	29
6.4.3. Yaş.....	29
6.4.4. Cinsiyet.....	30
6.4.5. Bağlam.....	30
6.4.6. Dil Politikası.....	31
6.4.7. Teknik Nedenler.....	31
6.4.8. Dil İlişkisi.....	32
6.5. İdiyolekt.....	32
6.6. Diğer Varyantlar.....	32
6.7. Devlet Dili.....	33
7. Dili İnceleme Yolları.....	35
7.1. Filoloji.....	35
7.2. Dil Bilgisi.....	36
7.3. Dilbilim.....	40
7.3.1. Dilbilimin İnceleme Alanları.....	40
7.3.2. Yapısalcılık.....	42
7.3.3. Chomsky ve Sonrası.....	44
7.3.4. Türkiye’de Dilbilim.....	44
II. DÜNYA DİLLERİ VE TÜRKÇE	47
1. Dillerin Sınıflandırılması.....	47
1.1. Köken Bakımından Diller.....	49
1.2. Yapı Bakımından Diller.....	50

2. Ural-Altay Dillerinin Akrabalığı Konusu.....	52
3. Altay Dilleri.....	55
3.1. Ortak Özellikler.....	56
3.2. Soyca Akrabalık.....	56
3.3. Akrabalık Teorisinin Karşıtları.....	59
3.4. Türkçe.....	64
3.5. Moğolca.....	66
3.6. Mançu-Tunguzca.....	68
3.7. Korece.....	69
3.8. Japonca.....	69
III. TÜRKÇENİN TARİHSEL DÖNEMLERİ.....	71
1. İlk Türkçe.....	71
2. AnaTürkçe.....	72
3. Eski Türkçe.....	72
4. Orta Türkçe.....	75
4.1. Doğu Orta Türkçesi.....	77
4.1.1. Karahanlıca Dönemi.....	78
4.1.2. Harezmi-Kıpçakça Dönemi.....	79
4.1.3. Çağatay Dönemi (On Beşinci-On Dokuzuncu yüzyıllar).....	79
4.2. Kuzey Orta Türkçesi.....	80
4.3. Batı Orta Türkçesi.....	82
IV. OĞUZCA.....	83
1. Batı Türkçesi Terimi.....	83
2. Oğuzlar ve Oğuzca.....	83
2.1. Eski Oğuzca.....	84
2.1.1. Eski Türkçedeki Oğuzca Ögeler.....	84
2.1.2. Divan'daki Oğuzca Özellikler.....	85
2.2. Orta Oğuzca.....	86
2.2.1. Karışık Dilli Eserler Dönemi.....	86
2.2.2. Eski Anadolu Türkçesi.....	89
2.2.3. Dönemin Adlandırılması Sorunu.....	90
2.3. Yeni Dönem Öncesi: Osmanlıca.....	91
2.3.1. Standart Osmanlıcanın Gelişmesi.....	91
2.3.2. İstanbul'un Dili.....	94
2.3.3. Varyasyon ve Değişme.....	95
2.3.4. Alfabe ve Yazım.....	96
2.3.5. Dil Bilgisi.....	96
2.3.5.1. Ses Bilgisi.....	96
2.3.5.2. Biçim Bilgisi.....	103
2.3.5.3. Söz Varlığı.....	109
2.3.6. Azerbaycanca ve Türkmencenin Ayrılması.....	113

2.4. Yeni Dönem.....	113
2.4.1. Türk Dillerinin Tasnifi.....	113
2.4.2. Oğuz Grubu.....	116
2.4.2.1. Türkiye Türkleri ve Türkiye Türkçesi.....	116
2.4.2.2. Türkmenler ve Türkmençe.....	117
2.4.2.3. Horasan Türkleri ve Horasan Türkçesi.....	118
2.4.2.4. Azerbaycanlılar ve Azerbaycan Türkçesi.....	118
2.4.2.5. Gagauzlar ve Gagauzca.....	119
V. TÜRKİYE TÜRKÇESİ.....	121
1. Osmanlıcadan Modern Türkiye Türkçesine Uzanan Süreç.....	121
1.1. On Dokuzuncu Yüzyıl Sonu Yirminci Yüzyıl Başı.....	121
1.2. Türkiye Türkçesinin Osmanlıcadan Ayrılan Yönleri.....	121
2. Ses Bilgisi.....	123
2.1. Ünlüler.....	126
2.1.1. Ünlülerin Sınıflandırılması.....	127
2.2. Ünsüzler.....	129
2.2.1. Ünsüzlerin Sınıflandırılması.....	129
2.2.2. Türkçe Kökenli Kelimelerde Bulunmayan Ünsüzler.....	132
2.2.3. Söz Başında Bulunmayan Ünsüzler.....	132
2.2.4. Yazı Dilinde Gösterilmeyen Ünsüzler.....	132
2.2.5. Söz Sonundaki Ünsüzlerin Durumu.....	133
2.2.5.1. Türkçe Kelimelerde.....	133
2.2.5.2. Yabancı Kelimelerde.....	134
2.3. Ses Uyumları.....	134
2.3.1. Önlük-Artlık Uyumu.....	134
2.3.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu.....	135
2.3.3. Ötümlülük-Ötümsüzlük Uyumu.....	136
2.4. Yardımcı Sesler.....	136
2.5. Vurgu.....	139
2.6. Ses Olayları.....	141
2.6.1. Kaynaklarda Ses Olayları.....	143
2.6.2. Yöntem.....	144
2.6.3. Ses Olaylarının Sistemi.....	145
2.6.4. Eklenme Sırasında Ortaya Çıkan Ses Olayları.....	146
2.6.4.1. Ünlülerle İlgili Olanlar.....	146
2.6.4.1.1. Geniş Ünlü-Dar Ünlü Nöbetleşmesi.....	146
2.6.4.1.2. Yuvarlak Ünlü-Düz Ünlü Nöbetleşmesi.....	147
2.6.4.1.3. Ön Ünlü-Art Ünlü Nöbetleşmesi.....	147
2.6.4.1.4. Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi.....	147
2.6.4.1.5. Uzunluk-Kısalık Nöbetleşmesi.....	152

2.6.4.2. Ünsüzlerle İlgili Olanlar	153
2.6.4.2.1. Ünsüz Uyumu	153
2.6.4.2.2. Ötümlülük-Ötümsüzlük Nöbetleşmesi	154
2.6.4.2.3. Söz Sonunda Tek Ünsüz-İkiz Ünsüz Nöbetleşmesi	157
2.6.4.2.4. Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi	158
2.6.5. Tamamlanmış Ses Olayları	161
2.6.5.1. Ünlülerle İlgili Olanlar	161
2.6.5.1.1. Ünlü Daralması	161
2.6.5.1.2. Ünlü Genişlemesi	161
2.6.5.1.3. Öndamaksıllaşma	161
2.6.5.1.4. Artdamaksıllaşma	162
2.6.5.1.5. Yuvarlaklaşma	162
2.6.5.1.6. Düzleşme	163
2.6.5.1.7. Ünlü Türemesi	163
2.6.5.1.8. Ünlü Düşmesi	165
2.6.5.2. Ünsüzlerle İlgili Olanlar	165
2.6.5.2.1. Ünsüz Tekleşmesi	165
2.6.5.2.2. Ünsüz İkizleşmesi	165
2.6.5.2.3. Ünsüz Düşmesi	166
2.6.5.2.4. Ünsüz Türemesi	167
2.6.5.2.5. Dudaksıllaşma	168
2.6.5.2.6. Aykırılışma	168
2.6.5.2.7. Göçüşme	169
2.6.5.2.8. Ötümlüleşme	169
2.6.5.2.9. Ötümsüzleşme	170
2.6.5.2.10. Kaynaşma	170
2.6.5.3. Ünlü ve Ünsüzleri İlgilendiren Ses Olayları	171
2.6.5.3.1. Büzülme	171
2.6.5.3.2. Hece Düşmesi	172
2.6.5.3.3. Benzeşme	173
2.7. Hece	174
3. Biçim Bilgisi	176
3.1. Biçimbirim	177
3.1.1. Kök-Gövde	178
3.1.2. Ekler	179
3.1.2.1. Genel Özellikler	179
3.1.2.2. Değişkenlik	180
3.1.2.3. Önceden Kestirilebilir Olma	181
3.1.2.4. Eklerin Yeri	181
3.1.2.5. Yapım Eki-Çekim Eki	181

3.1.2.6. Vurgu.....	184
3.1.2.7. Ek Envanteri.....	185
3.1.2.8. Eklenmeye Bağlı Değişmeler.....	187
3.1.2.9. Ek İşleklığı.....	190
3.1.2.10. Eklerin Sırası.....	190
3.2. Enklitikler.....	191
3.3. Kelime.....	192
3.3.1. Kelime Yapımı.....	193
3.3.1.1. Türeme.....	194
3.3.1.2. Birleştirme.....	199
3.3.1.3. Kısaltma.....	200
3.3.1.4. Kopyalama.....	200
3.3.2. Çekim.....	201
3.3.2.1. İsim Çekimi.....	201
3.3.2.1.1. Çoğul Eki.....	201
3.3.2.1.2. İyelik Ekleri.....	202
3.3.2.1.3. Durum Ekleri.....	203
3.3.2.1.4. Soru.....	205
3.3.2.1.5. Ekfiil.....	205
3.3.2.2. Fiil Çekimi.....	206
3.3.2.2.1. Aspekt-Zaman.....	206
3.3.2.2.2. Kılınış.....	209
3.3.2.2.3. Kip.....	210
3.3.2.2.4. Kişi Ekleri.....	210
3.3.2.2.5. Bitimsiz Fiiller.....	213
3.3.3. İşlev Açısından Kelime Türleri.....	215
3.3.3.1. Ad Soylu Kelimeler.....	215
3.3.3.1.1. Adlar.....	216
3.3.3.1.2. Sıfatlar.....	216
3.3.3.1.3. Zarflar.....	217
3.3.3.1.4. Zamirler.....	218
3.3.3.2. Fiiller.....	219
3.3.3.3. Bağlaçlar.....	220
3.3.3.4. Sontakılar.....	220
3.3.3.5. Ünlemler.....	221
4. Söz Dizimi.....	221
4.1. Kelime Grupları.....	221
4.1.1. Tamlamalar.....	223
4.1.1.1. İsim Tamlamaları.....	223
4.1.1.2. İyelik Grubu.....	225
4.1.1.3. İlgi Grubu.....	226

4.1.1.4. Sıfat Tamlamaları.....	226
4.1.1.5. Takırsız Ad Tamlaması Sorunu.....	228
4.1.1.6. Ünlem Grubu.....	230
4.1.2. Aralarında Tamlayan-Tamlanan İlişkisi Olmayan Kelime Grupları.....	230
4.1.2.1. Ünvan Grupları.....	230
4.1.2.2. Edat Grupları.....	231
4.1.2.3. Kısaltma Grupları.....	231
4.1.2.4. Çekim Grubu.....	232
4.1.2.5. İkilemeler.....	232
4.1.2.6. Sayı Grubu.....	233
4.1.2.7. Bağlama Gurubu.....	234
4.1.2.8. Birleşik Fiiller.....	234
4.1.2.9. İsimfiil Grubu.....	235
4.1.2.10. Sıfatfiil Grubu.....	235
4.1.2.11. Zarffiil Grubu.....	235
4.1.2.12. Birleşik Kelimeler.....	236
4.2. Cümle.....	238
4.2.1. Cümlenin Ögeleri.....	239
4.2.1.1. Yüklem.....	239
4.2.1.2. Özne.....	240
4.2.1.3. Nesne.....	241
4.2.1.4. Dolaylı Tümleç.....	242
4.2.1.5. Zarf Tümleci.....	242
4.2.2. Cümlelerin Sınıflandırılması.....	243
4.2.2.1. Yapılarına Göre.....	243
4.2.2.2. Anlamlarına Göre.....	244
4.2.2.3. Yüklemelerine Göre.....	245
5. Söz Varlığı.....	247
VI. POPÜLER TARTIŞMA KONULARI	251
1. Alfabe ve Yazım.....	251
2. Dil İlişkileri.....	252
3. Standart Dışı Kullanımlar.....	254
4. Bilim ve Eğitim Dili.....	256
5. Yabancı Dillerin Türkçeye Etkisi.....	259
6. Türkçe Yok Olma Tehlikesiyle Karşı Karşıya mı?.....	260
7. Güneş Dil Teorisi.....	264
KAYNAKLAR	267

YEDİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Yurt içinde ve yurt dışında, Türkçeyle ilgili ulaşabildiğimiz en son bilimsel çalışmalardan yararlanarak hazırladığımız *Türk Dili El Kitabı* dil ve Türkçe meraklılarının, lise ve üniversite öğrencileriyle kısmen dil uzmanlarının yararlanabileceği bir çalışma olarak planlanmıştı. Kitapta, özellikle dil tarihi ve Türkiye Türkçesiyle ilgili derslerde yararlanılabilecek bilgiler de bulunmaktaydı. Ama kitabın asıl amacı dil, diller, dilin incelenmesi, Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri, kolları, tarihi dönemleri, bu dönemler içerisinde özellikle Türkiye Türkçesinin kısa dil bilgisi, güncel dil tartışmaları gibi dil ve Türkçe hakkındaki güncel bilgileri ve görüşleri okuyucuyla paylaşmaktı.

İlk baskısı 2003 yılında yapılan *Türk Dili El Kitabı* meslektaşlarımızın ve farklı alanlardan okuyucuların bizi mutlu eden ilgisiyle karşılaştı; tam bir ders kitabı olarak hazırlanmamakla birlikte pek çok üniversitenin ilgili bölümlerinde ders kitabı olarak kullanıldı. Ayrıca yeni yayınlara karşı kanıksanmış bir suskunluğun olduğu Türk Dili ve Edebiyatı alanında azımsanamayacak sayıda ve son derece yapıcı değerlendirme yazılarına layık görüldü. Bunların sonucunda şimdiye kadar altı baskı yaptı.

Aradan geçen zamanda yeni yayınlar, kendi çalışmalarımız, kitabın ağırlıklı kullanım alanı, aslında kitabın sürekli güncellenmesini gerektirmekteydi. Bu nedenle çoktan yapılması gereken güncelleme çalışmalarının bir bölümü kitabın altıncı baskısında gerçekleştirilmişti.

Elinizdeki yedinci baskısında ise, *Türk Dili El Kitabı* baştan sona gözden geçirildi; mevcut bölümlerde bilgi, kaynak, kitap içindeki genel dağılım vb. açılardan gerekli görülen değişiklikler yapıldı. Dünyadaki Türkçe konuşur sayılarıyla ilgili bilgiler güncellendi.

Yapılan her tür güncelleme ve eklemeye hedef kitle de gözetilerek geleneksel anlayış ve terminolojiyle yeni yaklaşımlar arasında bir denge kurulmaya özen gösterildi. Bizce yeni bir kitap, ders kitabı da olsa, mevcutların basit bir tekrarıdan ibaret olmamalı, alandaki güncel bilgi birikimini yansıtmalı, tartışmalı konulara işaret etmeli, yeni araştırmalar için ilham vermelidir. *Türk Dili El Kitabı* bu hedeflere ulaşmaya çalışmıştır.

Türk diliyle ilgili bir kitabın gerekliliğine bizi ikna eden ve yüreklendiren Prof. Dr. Mustafa İsen'e ve bundan önceki baskıda kitabın bazı bölümlerini yazan, kitabın bütünü okuyarak olgunlaşmasına katkıda bulunan Doç. Dr. Süer Eker'e ayrı bir teşekkür borçluyuz. Ayrıca önceki baskılarda *Ekler* bölümündeki yazılarını kitaba almamıza izin veren Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Ord. Prof. Dr. Dr. h. c. Lars Johanson ve Prof. Dr. Mustafa Uğurlu'ya teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyoruz. Yine Dr. Sema Aslan'a, Dr. Bülent Gül'e ve Dr. Mustafa Durmuş'a kitabı okudukları için teşekkür ederiz.

Kitabın yeni baskısı için de teşekkür etmemiz gereken meslektaşlarımız var. Prof. Dr. Mehmet Aydın'a, Doç. Dr. Celal Demir'e, Doç. Dr. Mevlüt Erdem'e, Dr. Astrid Menz'e, Dr. İsmail Ulutaş'a, Gülsevil Demir'e, araştırma görevlileri İsa Sarı ve Sıdika Dursun'a dikkatleri, uyarıları, değerlendirmeleri ve eleştirileri için teşekkür borçluyuz.

Son olarak, sorularıyla kitaba yeni yanıtlar eklememizi sağlayan öğrencilerimiz, adlarını teker teker sayamasak da özel bir teşekkür hak ediyorlar.

Ankara, Nisan 2014